

Görünmeyen Emeğe İlişkin Kavramsal ve Tarihsel Bir İnceleme

A Conceptual and Historical Review on Hidden Labor

Nursu TÜRK ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, görünmeyen emek kavramının tanımlaması yapılırken aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde nasıl gelişim gösterdiğini incelemektir. Bu bağlamda, görünmeyen emeğin ne anlama geldiği, farklı dönemlerde geçirmiş olduğu değişim ele alınırken özellikle kadının toplumsal ve ekonomik rolü üzerinde durulmuştur. Görünmeyen emek kavramıyla ilgili literatürdeki kaynaklar tarama ve değerlendirme yöntemi esas alınarak çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili yazılmış yerli ve yabancı makale, tez ve kitaplardan yararlanılmıştır.

Sonuçlar- Literatür üzerinde yapılan incelemelerde geçmişten günümüze her ne kadar kadınlar emekleri ile üretime önemli katkı sağlamış olsalar da genellikle kadın emeği evle özdeşleştirilmiş ve bu alanda harcamış oldukları emekleri görünmemeye başlamıştır. Kadınların hayatlarının büyük bir kısmını kaplayan ev işi ve bakım ara sıra takdir edici birkaç cümle dışında herhangi bir karşılığa sahip değildir. Görünmeyen emeğin tarihsel gelişimini belirli dönemler üzerinden inceleyerek bu süreç içerisinde kavramda ve kadın emeğinin toplumda meydana gelen dönüşümü detaylandırılarak sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı umulmaktadır.

Abstract

The aim of this study is to define the concept of hidden labor and to examine how it has developed in the historical process. In this context, the meaning of hidden labor and the changes it has undergone in different periods will be discussed with particular emphasis on the social and economic role of women. The sources in the literature on the concept of hidden labor were studied based on the screening and evaluation method. Domestic and foreign articles theses and books written on this subject were utilized.

In the reviews of the literature, although women have contributed significantly to production with their labor from past to present women's labor has generally been identified with the home and the labor they have spent in this field has become hidden. Housework and care which occupy a large part of women's lives do not receive any recognition other than a few appreciative sentences. By examining the historical development of hidden labor through specific periods it is hoped that it will contribute to a better understanding of the process by detailing the transformation that has occurred in the concept and in women's labor society during this process.

Anahtar Kelimeler

Görünmeyen Emek • Ev İşleri • Emek Tarihi • Kadın Emeği

Keywords

Hidden Labor • Home Affairs • Labor History • Women's Labor

Atıf | Citation: Türk, Nursu. (2025). Görünmeyen Emeğe İlişkin Kavramsal ve Tarihsel Bir İnceleme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 11-23. DOI: [10.54838/bilgisosyal.1653122](https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1653122)

1. **Sorumlu Yazar | Corresponding author:** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ nursu.turk2@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7750-3317

Extended Summary

Women's domestic labor is also rendered hidden due to the confiscation of family relations within the household. Daily tasks such as housework, childcare and care of the sick or elderly are perceived as a natural requirement of being a woman or a mother. Since they are with love there is no obligation here at all and women do not demand payment from their husbands or children for doing this they only want to be seen and appreciated. However these tasks add value to the family and society. Although the idea that housework is women's work which has been passed down from the past to the present is quite common taking care of housework is not only the women's duty. Just as spouses have responsibilities towards each other the responsibility of the common area they live in also belongs to both parties. In this context discussions of hidden labor in the literature are quite important in terms of defining questioning and transforming gender relations. The conceptual framework of the hidden labor issue will be drawn in the first part of the article. The relevant sources in the literature will be studied based on the scanning and evaluation method. In the second part, women's hidden labor and its place in working life will be discussed from a historical perspective. It will benefit from local and foreign articles, master's/doctoral theses and books written on the subject. It is hoped that by examining the historical development of hidden labor over certain periods, the transformation of the concept and women's labor in society will be detailed and a better understanding of the process will be contributed.

1. GİRİŞ

1970'li yıllardan itibaren var olan iki önemli kavram "Hidden Labor" ve "Invisible Labor," kadının rolünü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamak adına önemli bir perspektif sunarken, kadınların sıklıkla resmi olarak tanınmayan, değerlendirilmeyen ve görünmeyen emeklerini anlatmak için kullanılmaktadır. Hidden labor, genellikle kadınların ev işleri ve aile içi sorumluluklarını yerine getirirken ki gerçekleştirmiş oldukları emeklerinin görünmediğine vurgu yaparken, Invisible labor ise resmi iş tanımları içinde yer almayan ancak toplumsal cinsiyet normlarına bağlı gerçekleştirdikleri görünmeyen emeklerini ifade etmektedir. Yapılan bu işler resmi istatistikler ve iş tanımlarında yer almadığından kadının ev içerisinde vermiş olduğu katkıları ve aile içi iş bölümünü anlayabilmek adına oldukça önemli iki kavramdır.

Tarihsel olarak kadının görünmeyen emeği Batı'da, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak şekillenmiştir. İlkel toplumlarda kadınlar, yiyecek toplayıcılığında tarımsal üretime kadar birçok alanda rol oynarken tarımın gelişmesiyle daha çok ev içi emeğe yönlendirilmiştir. Orta çağ da ise zanaatkar ve çiftçi olarak çalışma hayatı içerisinde yer almışlardır. Ancak bu çalışma günümüz anlamındaki çalışmadan farklıdır. Kadınların günümüz anlamında çalışması "Sanayi Devrimiyle" birlikte olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte daha çok ucuz iş gücü olarak görülmüş ve fabrikalarda kötü koşullarda çalışmaya başlamıştır. Sanayileşme aynı zamanda ev ve işi birinden ayırmıştır. Bu ayrımla birlikte kadınlar büyük oranda ev içi sorumluluklarını üstlenmek zorunda kalmıştır. Böylelikle kadın emeği yavaş yavaş "görünmez" hale gelmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte batı toplumlarında kadınlar yeniden işgücüne katılmaya başlamış olsa da ev içi sorumlulukları devam etmiştir.

Eski Türkler de ise, kadınlar erkeklerle nispeten daha eşit haklara sahiptir. Yalnızca ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmemiş bunun yanı sıra kadınlar ekonomik faaliyetlerde ve savaşlarda da rol almıştır (Sırım, vd., 2021: 16). Osmanlının kurulmasıyla birlikte tarımsal üretim ve zanaatla ilgilenilmiş ve ev içi emek kadınların görevi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise kadınların eğitim ve istihdamı desteklenerek öğretmen olarak yetiştirilmelerine önem verilmiştir.

Eğitim alanındaki kadınların varlığı, toplumsal açıdan değişim ve gelişim için büyük bir adım olmuştur. Benzer şekilde hemşirelik ve sosyal hizmet alanlarında kadınların yapmış olduğu katkılar Cumhuriyetin sağlık politikalarının gelişmesinde önemli yer edinmiştir. Kadınlar hem kendi haklarını savunmuş hem de toplumsal hizmetlerin gelişimine katkı sunmuştur. Cumhuriyetçi toplumsal cinsiyet eşitliği politikası ve diğer politikalarla kadınların kamusal alanlarda bulunma ve profesyonel alanda başarılı olmaları desteklenirken aynı zamanda kadınlardan eğitilmiş, aydınlanmış iyi anneler, mükemmel ev kadınları ve sadık eşler olmalarını da beklemiştir (Acar ve Altunok, 2012: 78). Günümüzde ise kadınlar işgücünde önemli rol oynasa da genellikle zamanının büyük bir kısmını ev işleri ve bakım sorumluluğuna harcamaktadır. Bu durum kadınların ekonomik bağımsızlıklarını etkileyen önemli bir faktör olduğundan toplumsal cinsiyet eşitsizliği derinleşmekte ve kadınların işgücüne katılımı oldukça sınırlı kalmaktadır.

Bu makalenin devamında görünmeyen emeğin kavramsal çerçevesinin çizilmesi adına ilk bölümde görünmeyen emek kavramından, kadınların emeklerinin görünmeyen emeğe dönüşüm nedenlerinden ve görünmeyen emeğin ölçümü ve ölçüm problemlerinden bahsedilecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ikinci bölümde kadının görünmeyen emeği ve çalışma hayatındaki yeri tarihsel olarak ilkel toplumlardan günümüze Batı’da ve Eski Türk toplumlarından 2000 ve sonrasına olacak şekilde ayrı ayrı ele alınacaktır.

2. GÖRÜNMEYEN EMEĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İnsanın doğal yaşamının bir parçası sayılan çalışma, eski Hint Avrupa dilin de “yapmak” anlamında kullanılan *werg* kelimesine dayanmaktadır (Budd, 2011: 14). Çalışma farklı biçimlere sahip bir kavram olsa da Sanayi devrimi sonrası genellikle ücretli istihdam ve resmi işlerle eş tutulmaktadır. Ancak, ev işlerinin, çocuk ve yaşlı bakımı sorumluluklarının aile bireyleri tarafından ücretsiz olarak yerine getirilmesi de bir çalışmadır. Bu sebeple tarih boyunca çalışmanın farklı biçimlerini yansıtacak geniş ve kapsamlı bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde emek kavramı da insanlıkla beraber var olan eski bir geçmişe sahiptir (Altun ve Çelickan, 2017: 182). Tarihsel süreç içerisinde değişen çalışma biçimleri beraberinde emeğin tanımını da değiştirmiştir.

Tarihler boyunca insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek adına kas güçlerini yani “emeklerini” kullanmışlardır (Sırım, Kapçak ve Doğan, 2021: 14). Göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle birlikte emek doğal bir seyir kazanmış ve ev ve çalışma yaşamı bütüncül yapıdadır. Sanayi devrimiyle birlikte sosyal yapı tamamen değişerek fabrikalar kurulmuş, seri üretim hız kazanmıştır. Bununla birlikte işçi işveren sınıfları oluşmuş ve ev ve işyeri birbirinden ayrılmıştır. Emek kavramı da “işçinin işte harcadığı zamanın maddi manevi karşılığı” olarak tanımlanmıştır (Yüksel, 2014: 258). Emek kavramını ayrıca iktisadi düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Adam Smith, değer kavramıyla eşit bir unsur olarak ele almış ve “Emek, tüm şeylerin ilk fiyatı, onları satın almak için ödenen gerçek satın alma parasıdır” diyerek “emeği tüm metaların değişim değerinin gerçek ölçütü” (Smith, 2017: 44) olarak açıklamıştır. Marx, ise emeği yalnızca artı değer üretimi anlamına gelecek biçimde daraltarak, sermayenin gerçekleşmesi için çalışan emekçiyi üretken olarak adlandırmış ve kadın emeğinin büyük kısmını içeren ücretsiz emeği göz ardı etmiştir (Mies, 2011: 108).

1970’li yıllarda görünmeyen emek, ikinci dalga feminizmde önemli bir rol oynamıştır. 1960’lı yılların sonları 1970’li yılların başlarında kadınların ikincil konumlarının tek bir sistemle açıklanamayacak kadar kapsamlı olduğunu savunan sosyalist feminizm ortaya çıkmış ve kapitalist

sistemde kadının ücretli iş olgusuyla ilişkisini hem ücretli hem de ücretsiz emek olmak üzere ikiye ayırmıştır (Özdemir, 2017: 398-402). Özellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilen ücretsiz ev içi emeğin yani ev işi ve çocuk bakımının, emek-gücünün yeniden üretimiyle olan ilişkisini ve kadınların ikincilleştirilmesinin aynı anda hem feminist hem de Marksist bir perspektiften anlamının anahtarı olacağı düşünülmüştür. Görünmeyen ev içi emeğin ve emek gücünün yeniden üretiminin analizini yapmak isteyen feministler, Marksist metinleri öncelikli olarak incelemeye başlamıştır (Volgel, 2008: 237). Özellikle “Marksist kuramın;” yeniden üretim, metalaşan emek, değişim değeri, yedek işgücü ordusu ve sömürü gibi temel kavramları yeniden incelenerek feminist politika açısından yeniden kavramsallaştırılmıştır. Görünmeyen emeği ifade etmek adına “Hidden Labor” ve “Invisible Labor” gibi yeni kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Görünmeyen ve karşılığı ödenmeyen ev emeği, yeniden üretim süreçlerinde kadın emeği, ataerkil, patriarkal kapitalizm gibi temel kavramlar feminist kuramın ve feminist siyasetinin kurucu unsurları arasında yer almıştır (Güneş, 2015: 2). Feminist ekonomistler ise, ev işlerinin ekonomik değerini hesaplamaya çalışarak, ev işlerinin toplam ekonomik üretimin önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermeye çalışmıştır. Kadınlar her alanda eşitlik talebinde bulunmuş ve daha önce konuşulmayan, cinsel özgürlük, işyerinde taciz, evlilik içi tecavüz ve ev içi görünmeyen emek gibi konular ikinci feminist hareketin odağını oluşturmuştur (Bayraktar, 2023: 55). İkinci dalga feminizm de gündeme gelen görünmeyen emek kavramı kadınların ekonomik ve sosyal hakları için daha geniş bir mücadele alanı açtığından bu, sonraki feminist dalgaların da temelini oluşturmuş ve görünmeyen emek üzerine daha derinlemesine tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Görünür emek denildiğinde genellikle ilk olarak akla geleneksel olarak kolayca tanımlanabilen ve aşikâr olan işler gelmektedir. Fiziksel bir işyerinde gerçekleşmesi, yönetim, çalışanlar ve tüketiciler tarafından iş olarak tanımlanması, ücret karşılığında yapılması ve devlet tarafından denetlenebilmesi (Crain, Poster ve Cherry, 2016: 3) emeğin görünür olması için gerekli niteliklerdir. Görünmeyen emek ise, genellikle kişilerin kendi inisiyatifleriyle yaptıkları işleri içeren ve karşılıksız olması nedeniyle resmi hesaplamalarda yer almayan emek türüdür. Görünmezlik “görmek ya da görsel bir eylemle” ilişkili değil burada görünmezlik sembolik bir kavram olarak kullanılmaktadır. Görünmeyen emek yaygın olarak literatürde “Invisible Labor” ve “Hidden Labor” kavramları kullanılarak ele alınmaktadır. Her iki kavramda görünmeyen emeği açıklarken kullanılsa da aralarında konuyu ele alış biçimlerinden kaynaklanan bir fark bulunmaktadır. Hidden labor kavramı konuyu kadının toplum içerisindeki rolü üzerinden tipik olarak asgari ücretli işlerle veya kayıt dışı ekonomiyle ilişkilendirerek (Crain, Poster ve Cherry, 2016: 4) ele alırken, Invisible labor kavramı ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine vurgu yaparak, yapılan işlerin görülebilmesine rağmen yeterince fark edilmediğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Görünmeyen emek başlıca üç temel kategoriye ayrılmaktadır. Bu ayrımdaki ilk kategoride, yemek, temizlik, çamaşır, alışveriş gibi ev işleri yer almaktadır. İkinci kategoride ise aile üyeleri içerisinde kendisine bakamayacak durumda olan; yaşlı, hasta ve çocukların bakımı yer alırken son kategoride ise kırsalda, kentte ve tarımda çalışan ücretsiz aile işçisi kadınlar yer almaktadır (Acar- Savran, 2008: 13). Ev işi, görünmeyen emeğin ilk kategorisinde yer alan, kadınların uzmanlık alanı olarak tanımlanan ve ücretsiz olarak gerçekleştirilen (Karakaya, 2018: 73) yemek yapmak, temizlik gibi içerisinde “rutin işleri” barındırmaktadır. Kadın emeğinin yoğun olduğu ev işlerine erkeklerin katılımı ise oldukça sınırlı kalmaktadır. TÜİK, 2021 yılı verilerine göre erkekler ev içerisinde genellikle rutin olmayan fatura ödeme, boya badana gibi işlerle ilgilenirken, kadınlar ise %85,4 oranında yemek yapmak, %85,6 çamaşır yıkamak ve %85,4 günlük olarak evin toplanması ve temizliği ile ilgilenmektedir. Kadınların ev içerisinde bakım adı altında en fazla görünmeyen emek harcadığı diğer bir alan ise

ikinci kategoride belirtilen çocuk ve yaşlı bakımıdır. Çocuk bakımının belirlenmiş hukuksal, ekonomik ve sosyal bir çerçevesinin olmaması ve anneliğin duygusal boyutu çocuk bakımını “gerçek” bir iş olmaktan çıkartarak “sevgi emeği” haline getirmektedir (Romero, 2001: 1657). Toplumda çocuğa en iyi bakabilecek kişinin anne olduğu algısı nedeniyle ebeveynlik yalnızca annelik olarak anlaşılmakta ve babanın rolü göz ardı edilmektedir. Bu da çocuk bakımında kadının görünmeyen emeğini arttırıcı bir durumdur. Benzer şekilde yaşlı bakımında da ücretli bakımdan ziyade aile üyeleri tarafından ücretsiz bakım sağlanmaktadır. Cinsiyetçi iş bölümünün bir uzantısı olarak bakım sorumluluğu kadının görevi olarak görülmektedir. Günde en az 8 saat ve izin günü olmaksızın kadınlar ücretsiz olarak bakım hizmeti vermektedir. Devlet tarafından bir ödenek verilmesi durumunda bu ödenek kadının kazanmış olduğu bir paradan ziyade haneye gelen para olarak algılanmaktadır (Ulutaş Ünlütürk, 2018: 104-106). Kadınların harcamış olduğu görünmeyen emeğin yoğun olduğu bir diğer alan ise son kategorisinde belirtilen özellikle kırsalda yer alan tarımda ücretsiz aile işçiliğidir. Kırsalda iş yeri ile konut ayrımı kesin olarak yapılamadığından, aile işletmelerinde ekilen ürünlerin hasadı da “ev işi” olarak algılanmaktadır. Erkekler daha fazla gelir getiren işlerde çalışırken kadınlar ise daha çok yarı zamanlı, mevsimlik ve ücretsiz işlerde çalışmaktadır. Kadınların yapmış olduğu işlerden elde ettikleri giyecek, yiyecek gibi ürünlerin hemen tüketilir olması sonucu ekonomik bir değer ifade etmemektedir. Kısacası kırsalda ev işleri ve tarımsal faaliyetlerin birbirine yakın görünmesi ve bazı ev işlerin tarımsal işletmeyi destekler nitelikte olması kadının işini değersiz ve görünmez yapmaktadır (Candan ve Özalp Günal, 2013: 95).

2.1. Kadın Emeğinin Görünmeyen Emeğe Dönüşüm Nedenleri

Kadınların emeklerinin görünmeyen emeğe dönüşmesinin ilk nedeni yapılan işlerin doğallaştırılmış olmasıdır. Ev içi, kadınların doğal alanı olarak kabul edilmektedir. Bu alanda yemek, çocuk bakımı ve ütüye harcanan emek iş değil bir davranış biçimi ve beceri olarak ele alınmaktadır (Aldemir, 2016: 21). Bu emeğin görünmemesinin ikinci nedeni ise karşılıksız olmasıdır. Sanayileşmeyle birlikte ücretli istihdamın ön plana çıkartılmasıyla ücretsiz yapılan ev işi reddedilmekte ve çocuk doğurmayı, bakımı kadının biyolojik doğası olarak ele alınmakta (Budd, 2011: 257) kısacası iç güdüsel aktivite olarak görülmektedir. Ancak dünya çapında kadınlar tüm ücretsiz bakım işlerinin dörtte üçünden fazlasını üstlenmekte ve ücretli bakımında üçte ikisini oluşturmaktadır. Kadınların her gün ücretsiz olarak bakıma ayırdığı süre; 1,5 milyar insanın sekiz saat hiçbir ücret almadan çalışmasına eş değerdir (International Labour Organization (ILO), 2018). TÜİK, (2014- 2015) “zaman kullanım araştırmasında” da çalışma durumları ve cinsiyet göz önüne alınarak ücretsiz hane halkı ve aile bakımına ayrılan zaman incelendiğinde, kadınların günde ortalama 3:31 dk. erkeklerin ise 0:46 dk. bakıma zaman ayırdıkları görülmüştür. Ücretsiz ve ücretli bakım işleri bir araya getirildiğinde, dünya genelinde kadınlar erkeklere göre yılda altı haftaya eş değer olacak şekilde tam zamanlı çalışmadan daha fazlasını çalışmış olsalar da yaptıkları işin büyük kısmı ücretsiz olduğundan bu alanda harcamış oldukları emekleri tanınmayan ve görünmeyen emeğe dönüşmektedir (Coffey, Espinoza Revollo, & diğerleri, 2020: 29). Son olarak kadın emeğinin görünmeyen emeğe dönüşme nedeni ise sevgiyle iç içe olması ve mesai saatinin olmamasıdır. Ev içerisinde belirlenmiş çalışma düzeninin olmaması, iş yapmakla, sevgi paylaşımının, dinlenmenin iç içe olması boş zaman ayrımını neredeyse imkansızlaştırmaktadır (Savran ve Demiryontan, 2012: 11). Örneğin kadınlar boş zaman diye adlandırdıkları zaman dilimlerinde bile çamaşır katlamak gibi uğraşlara devam etmektedir. Ücretli bir işte istihdam edilen kişi emeğinin çalıştığı saat ve vasfı doğrultusunda satmakta ve vasfını ve çalışma

saatini arttırdığında kazancını da arttırabilmektedir (Aldemir, 2016: 22). Ancak kadınlar ev içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ev işi ve bakıma ayırdıkları süreyi arttırmış olsalar da ücretli istihdamdaki gibi bir kazanım elde edememektedir. Ev işi ve bakımın kadınlar tarafından sevgiyle yapılması ve bunun sonucunda maddi olarak bakımının eşi üzerinden karşılanması, yapılan işlerin bir karşılığının olduğunu düşündürse de bu düşünce oldukça yanlıştır. Kısaca kadınların emekleri; her gün tekrarlanması, sevgi ile iç içe olması, karşılıksız olması ve mesai saatinin olmaması nedeniyle görünmemektedir.

2.2. Görünmeyen Emeğin Ölçümü ve Ölçüm Problemleri

Herhangi bir parasal değeri olmayan ve gönüllü olarak gerçekleştirilen ev işi ve bakım hizmeti ancak parasal bir değer kazandırılarak boyutuyla ilgili tahminler yürütülebilmektedir. Yapılan işlerin niteliğine göre tek tek çalışma maliyetinden hesaplanabileceği gibi ücretli bir işte eş değer çalışma süresinden yola çıkılarak da hesaplanmaya çalışılabilir. Ancak kadınların ev içerisinde gerçekleştirmiş oldukları gizli çalışmanın ölçeğinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte doğru şekilde ölçülmesine yaklaşan herhangi bir çalışma yapabilmek imkansızlaşmaktadır. Devletin yapmış olduğu çalışmalarda genellikle gizli piyasa faaliyetleri sonucu devletin ne kadar gelir kaybettiğinin tahmini amacıyla ölçümler yapılmaktadır. Görünmeyen iş sektörünü oluşturan piyasa dışı faaliyetlerle yani ev işi ve bakımla ilgilenilmemektedir. Aynı zamanda görünmeyen iş sektöründeki karşılığı ödenmeyen faaliyetlere nasıl bir parasal değer biçileceği bilinmemektedir. Bu işlerin kapalı kapılar ardında gerçekleştirilmesi de bu faaliyetlerin ölçülmesinin önünde büyük engeller yaratmaktadır (Noon ve Blyton, 2002: 300). Bugün, ücretsiz çalışmanın ekonomik faaliyetin son derece önemli bir yönü olduğu ve bireylerin, hanelerin ve aslında toplumun bir bütün olarak refahı için vazgeçilmez olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak, ister hanenin kendi tüketimi için ekonomik mal üretimi, ister hanedeki bazı üyelerin diğerlerine sunduğu hizmetler şeklinde olsun ücretsiz çalışma genellikle ekonomik analizlerde ve politika formülasyonun da ayrıca işgücünün ölçülmesinde ve GSYH hesaplamalarında ihmal edilmiştir. Bu ihmal kısmen, ürünlerin ve çalışmanın değerlendirilmesindeki zorluklardan, ancak çoğunlukla “kadın işi” olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla önemli ölçüde daha fazla ücretsiz çalışma yapmakla kalmayıp, aynı zamanda ücretsiz çalışmaya iki ila on kat daha fazla zaman harcamaktadır (Sehgal, Kanchi ve Raju, 2018: 1). 1972 yılında Amerika’da, kadınların ev içi emeğinin ücretlendirilmesi konulu bir aktivizm dönemi yaşanmıştır. Aktivistler, ev işi ve bakım hizmetlerinin, toplumsal işleyişte kritik rol oynadığını vurgulayarak, bunun ekonomik bir karşılığının olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu şekilde kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sağlaması ve cinsiyet eşitliğiyle mücadelesinin bir parçası olarak ev işlerinin görünürlüğünü arttırmayı hedeflemiştir (Federici, 2014: 20). Özellikle kadınlar, ev işlerinin görünmezliğini sorgulamak ve ekonomik bağımsızlıklarını arttırmak amacıyla bu harekete katılsalar da o dönemdeki bazı feminist ve muhafazakârlar konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir (Toupin, 2018: 3- 4):

- Ev içi emeği ücretlendirmenin, kadınları zincirlemek veya bazı durumlarda eve geri döndürmek ve onları ev içi sorumluluklarına daha sıkı bağlamak olacağını böylece kadınların özgürlüklerinin geri alınacağını
- Ev içi emeğe ücret ödediği için devlet artık toplum hizmetleri kurmakla yükümlü hissetmeyecek ve kadınlar ücret aldıkları için hastalara, engellilere ve yaşlılara bakmak zorunda kalacağı ve gündüz bakım evleri kapanabilir dolayısıyla kadınların sosyal taleplerine zarar verebileceğini düşünmüşler.
- Ev içi emeğin ücretlendirilmesinin, çiftler arası görev paylaşım olasılığını ortadan kaldıracağını
- Maaşlandırıldığında ev işi saat sayısı, iş kalitesi vb. açısından kontrol edilecektir. Bu kontrolü kim uygulayacaktır ? Eş mi ? Devlet mi? Ve hangi şartlar altında ?

- Ev içi emeğin ücretlendirilmesi, kadınlar tarafından yapılan bir dizi işin (temizlikçi, garson, çamaşırcı gibi) değer kazanmasına yol açmadığı düşünüldüğünde, muhtemelen bu işin değerli görülmesine de yol açmayacaktır.

- Ücretli ev işi, kadınların sosyal hizmet hakkının açıkça tanınma şansını ortadan kaldıracak böylece bir maaş kadınların iş gücü piyasasından uzak durmasını teşvik edecek ve toplumdaki durumunun iyileşmesine zarar verecektir

gibi düşüncelerle sahip olduğundan ev içi emeğin ücretlendirilmesini kabul etmemiştir. Ancak ücretlendirilme yapıldığında ev içi emeğin değerinin hane gelirine ve milli hasılaya katkısının büyüklüğü oldukça fazla olacaktır. Görünmeyen emeğin ekonomik değeri yapılan işin niteliğine ve sürekliliğine göre değişim göstermektedir. Çünkü temizlik, çocuk bakımı, yemek yapmak gibi işler dışarıdan hizmet olarak alındığında hepsi ayrı ayrı belirli bir maliyete sahip olmaktadır. Literatür incelendiğinde genellikle ev işlerine harcanan zaman üzerinden ücretli bir işte çalıştığında alacağı ücret ya da tek tek yapılan işin niteliğine göre dışarıdan satın alınan hizmet maliyeti üzerinden görünmeyen emeğin değeri hesaplanmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde ise genellikle ev işlerine harcanan zaman üzerinden hesaplama yapmayı tercih edilen edilmektedir. Örneğin, Aldemir (2016: 69) *“Kadının görünmeyen emeğinin görünür kılınması: Ev içi emeğinin ücretlendirilmesi”* adlı çalışmada verilerini “TÜİK” tarafından hazırlanan zaman kullanım serilerinden elde ederek kadınların ücretli bir işte çalışsa alabileceği ücret miktarını hesaplarken, Gündüz (2008) ise çalışmada, ev işlerinin değerinin hesaplanmasında “uydu hesaplamaları” nı kullanmıştır. Türkiye’de 2002’de yapılan bir araştırmaya göre ev içerisinde yapılan işlerin “GSMH” deki yeri üç farklı yöntem ile hesaplandığında sonucun %34 ile %52 arasında değiştiğini belirlemiştir (Başak, Yaşar ve Kangar, 2013: 20). Konuyla ilgili 2006 yılında ise Gündüz (2008: 61-62), ev içi emeğin değerini sayısal bir metot kullanarak hesaplamış ve ev içi üretimde harcanan emeğinin değerinin aynı yılın en az milli gelirinin %24’ü ile %45’i arasında olduğunu tespit etmiştir. Yine aynı çalışmada hane halkı üretimindeki toplam değer büyük bir kısmını kadın emeği oluşturduğu ve kadınların hane üretimindeki paylarının %79 ile %86 arasında olması önemli sonuçlarındadır. Çocuk bakımı için harcanan emeğin değerinin ise milli gelirin %5’i kadar olduğu da çalışmanın diğer önemli bulguları arasında yer almaktadır. Aran ve Aktakke (2015: 33), yayınlamış olduğu “Türkiye’de Kadınların Ücretsiz Bakım Faaliyetlerinin Ekonomik Değerinin Belirlenmesi ve Kadınların Üzerindeki Bakım Yükünün Azaltılmasına Yönelik Politika Seçenekleri” adlı makalede yaptıkları hesaplama da brüt olarak bakıma ayrılan zamanın ekonomik değerinin 2011 yılında GSYH’nın yaklaşık %1,37’siyle %3,34’ü arasında olduğunu bulmuştur. Bu oranlar yaklaşık olarak 19,18 milyar TL gibi büyük bir rakama tekabül etmektedir. Bu verilen yalnızca doğrudan bakım üzerinden hesaplanmış olup, diğer ev işlerinin bir parçası olan dolaylı bakım faaliyetleri eklenmemiştir. Yapılan bu çalışmalarla aynı zamanda ev içi görünmeyen emeğin ekonomik modellerde nasıl yer verilebileceği ve sosyal politika geliştirmede nasıl kullanılacağına da araştırılması yapılmaktadır. Günümüzde de ev içi emeğin ücretlendirilmesi gerekli mi? ya da nasıl bir yöntem ile yapılmalı? gibi düşünceler varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle bu alanda yapılan çalışmalar konuya netlik kazandırmak ve yeni yöntemler bulmak açısından oldukça önemlidir.

3. TARİH PERSPEKTİFİNDE KADININ GÖRÜNMEYEN EV İÇİ EMEĞİ VE ÇALIŞMA HAYATINDAKİ YERİ

Kadının ev içi emeği ve çalışma hayatındaki yeri, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden şekillenen

karmaşık bir yapıdadır. Tarihler boyunca kadınlar, aile ve toplumun devamlılığı için ev içi rollerini üstlenmiş ve bu emek çoğu zaman görünmez kılınmıştır. Tarım toplumundan, sanayi toplumuna ve günümüz bilgi toplumuna kadar kadın emeği çeşitli dönüşümler yaşamıştır. Makalenin bu bölümünde tarihsel süreç içerisinde kadının Batıda ve Türk Toplumunda ev içi emeği ve çalışma hayatındaki yeri ele alınacaktır.

3.1. Geçmişten Günümüze Batıda Kadının Ev İçi Emeği ve Çalışma Hayatındaki Yeri

Kadınlar ücretli veya ücretsiz olarak dönemlere göre farklılık gösterse de çalışma hayatına dahil olmuşlardır. Sanayileşme öncesi dönemlerde toplumlar daha çok avcılık ve toplayıcılıkla uğraşmış ve göçebe olarak hayatını devam ettirmişlerdir. Erkekler daha çok beden gücü gerektiren avcılıkla uğraşırken kadınlar ise bitki toplayıcılığı ile uğraşmışlardır. Yerleşik hayata geçişle birlikte kadınlar bitki yetiştiriciliğinin yanı sıra bu bitkilerden besin hazırlanması ve neslin devamının sağlanması gibi önemli işleri üstlenirken, erkekler ise hayvanları evcilleştirmiş ve bakımlarıyla ilgilenmiştir. Tekerlekli araçlar gibi yeni buluşlar erkeklerin çanak yapımı, nakliye ve tarım gibi işlerde söz sahibi olmasını sağlarken, kadınların statülerini giderek azaltmıştır (Kırkpınar, 1998: 28-29). On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise imalat sanayine geçilmiş ve kadınlar hammadde üretimi ve malın satışında rol almışlardır (Kadioğlu, 2001: 28). Ayrıca kadınlar bu dönemde kıyafet dikimi, çömlekçilik, dokumacılık gibi işlerde de çalışmıştır. Yapılan bu işler bir ücret karşılığı yapılmış olsa da ancak günümüz anlamında bir işçi niteliğine sahip olunmamıştır (Altan, 1980, akt: Deniz ve Kuloğlu, 2019: 348). Batıda günümüz anlamında kadınların işgücüne katılımları ancak sanayileşmeyle birlikte artmıştır (Temizer, 2022: 58). Sanayileşme öncesi dönemde toprağın işletilmesi ve yönetiminden sorumlu “senyör” adı verilen toprak sahipleri sanayi devrimiyle birlikte “işveren” konumuna geçmiş ve toprağın ekip biçilmesini sağlayan “serfler” ise asgari bir ücretle çalışan “işçi” olmuşlardır. Kırsalda tarımsal faaliyetlerle ve küçük atölyelerde yaşamlarını sürdürebilirken, fabrikalarda çalışmak adına kırdan kente göçle birlikte işçi sayısında yaşanan büyük artış ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Yalnızca erkeğin almış olduğu ücret ailelerin geçimi için yeterli olmamış ve kadınlar ve çocuklarda ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen işverenler kar edebilmek adına kadınları ve çocukları daha düşük ücretlerle çalıştırmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren liberal devlet anlayışında meydana gelen değişimle, katılımcı devlet anlayışına geçilmiş ve kadınların maruz kaldığı olumsuz koşullar; uzun çalışma sürelerinin sınırlandırılması, bazı iş kolu ve iş yerlerinde kadınların yasaklanması gibi koruyucu politika uygulamaları ile kaldırılmaya çalışılmıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 198). Ondokuz ve yirminci yüzyıllarda kadınlar tüketim aracı olarak önemli bir politika haline gelmiştir. Kire, bakteriye karşı yeni ürünler piyasaya sürülmüş ve yeni pazarlar yaratılmıştır (Mies, 2011: 205). Kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte ev kadınlığı daha çok tüketicilikle ilişkilendirilmiştir. Küreselleşme sürecinde ise uluslararası şirketler dünya piyasasında rekabet edebilmek adına işgücü maliyetlerini düşürmeyi hedeflediklerinden, ucuz emek talebiyle kadın işgücüne olan taleplerini arttırmışlardır (Önder, 2013: 43-44). Günümüzde ise Batı’da kadınlar ev içi emeği ve çalışma hayatı arasında bir denge tam sağlayamamış olup, kadınlar hem emek piyasasında hem de ev içi sorumluluklarında aktif rol oynamakta ve sorumluluğun büyük bir kısmını üstlenmektedir.

3.2. Eski Türklerden 2000'li Yıllara: Türk Toplumunda Kadının Görünmeyen Ev İçi Emeği ve Çalışma Hayatındaki Yeri

Türk toplumlarında da dönemlere, coğrafyaya ve şartlara göre kadının toplumda ve çalışma hayatındaki yeri değişiklik göstermiştir. Eski Türklerde kadınlar hakları olmayan, pasif bir grup olmaktan uzak, sosyal ve siyasi hayatın her alanında aktif olarak yer alan ve saygı gösterilen, değer verilip, korumaya alınan kişilerdir (Açıl, 2016: 64). Konar göçer yaşam süren eski Türk toplumlarında kadınlar, savaş dönemlerinde çocuk bakımı, yiyeceklerin korunması gibi önemli görevler üstlenmiştir. Göçebelikten yerleşik hayata geçişle birlikte kadın ve erkek arasında bir iş bölümü oluşturulmuş ve kadın daha çok neslin devamlılığını sağlayan kişi olarak görülmüştür. Ancak kadınların devlet içerisinde yüksek görevlere geldiği de bilinmektedir. Örneğin, “Uygur” ve “Göktürklerde” kağanın eşi veya annesi kağanın yanında yer alan ve ona yardım eden, halk arasındaki sorunlara ve davalara bakan kadı görevini yaparak ceza verebilen kişilerdi (Yavuz, 2015: 10).

Osmanlı toplumu, bilindiği üzere geleneksel kurallara göre yaşayan ataerkil bir toplumsal yapıyı benimsemiş (Çakmak, 2011: 47) ve kuruluşunun ilk yıllarında yarı göçebe yaşayan bir toplumdur. Hayat koşulları gereği üretim biçimlerinde cinsiyet ayrımı çok azdı (Temizer, 2022: 54). Osmanlı İmparatorluğunun ilk yıllarında kadın saray ve halk arasında yönetim ilişkilerine bağlı olarak farklılık göstermiştir. Sarayda siyasi iradeye müdahale edebilen ve devlet otoritesinde etkili olan sultanlar ve okuma yazma, dini bilgi, musiki, dikiş, nakış gibi konularda eğitilmiş haremde cariyeler vardı (Terzi, 2021: 53). Halktan kadınlar ise dokumacılık, pazarlarda ürünlerin satışı ve bazı zengin ailelerin yanında hizmetçilik yapmıştır. Osmanlıda dokumacılık, kadınların dışarı çıkmadan yapabilecekleri zanaatların başında gelmektedir. Buna örnek olarak, 1678 yılında bursa da 300 mancınık tezgahının 150'sinin kadınlara ait olduğu bilinmektedir. 1867 yılından itibaren de “İzmir, Kula, Uşak, Saruhan” gibi çoğu Avrupalılara ait 300'e kadar mekanik halı tezgahında sürekli çalıştığı ve sayılarının üç bini bulduğu tespit edilmiştir (Yakın ve Aydoğan, 2019: 28). Saraydaki kadınların aksine halk kadınları eğitimden uzaktı. Saray dışındaki kadınların eğitime katılımları ancak sonraki yıllarda “Tanzimat'ın” ilanı ile mümkün olmuştur. Tanzimat Fermanı doğrudan kadına yönelik maddeler içermemesine rağmen, eğitim reformları ile kadın ve erkeğe mirastan eşit hak verilmesi, cariyeliğin kaldırılması gibi kadınları ilgilendiren hukuksal düzenlemeler yapılmıştır (Tigince, 1998: 131). Tanzimat öncesi sadece ilk okula gidebilen kadınların Tanzimat'la birlikte “ibtidai” ve rüştiyeler” dışında meslek eğitimi alabildikleri okullara gitmelerine izin verilmiştir. 1842'de ebeklik kursları açılmış, 1857'de dönemin eğitim bakanlığı olan “Maarif-i Umumi Nezareti batı tarzında eğitim sistemi için devreye girmiştir (Temizer, 2022: 56). Böylelikle kadınlar öğretmenlik ve ebeklik mesleğine teşvik edilmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemlerde ise erkeklerin çoğunun savaşa katılmasıyla piyasadaki emek arzı azalmış ve savaş ilerledikçe kentlerde ve kırsalda erkek işgücünün azlığı sonucu Müslüman kadınlarda emek piyasasında yerini almaya başlamıştır. Fabrikalardan atölyelere, yol yapımından , kimya sanayine kadar birçok iş sahasında ve devlet dairelerinde memur olarak kadınlar çalışmaya başlamıştır (Toprak, 1995: 132- 134). Ancak savaş sonrası erkeklerin geri dönmeleriyle birlikte kadınların çoğu eski sorumluluklarına geri dönmüştür.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devlet, ekonomik ve siyasal alanların yanı sıra kültürel alanları da kapsayacak bir dönüşüm içerisine girmiştir. Ancak burada hızlı bir dönüşüm söz konusu değildir. Dönüşümle birlikte ayrıca kadın imajı yeniden yaratılmaya başlanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Konuyla ilgili Atatürk İzmir'deki bir konuşmasında şu sözleri dile getirmiştir;

“Bir toplum cinslerinden yalnızca birinin, çağın gereklerinin edinmesiyle yetinirse, o toplumun yarısından çoğu güçsüzlük içerisinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel alarak kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni kadınlarımıza karşı göstermiş olduğumuz gevşeklik ve kusurdan doğmaktadır. Bir toplumun yaşamda çalışması ve başarılı olması için, çalışanın başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün nedenleri ve koşulları kabul etmesi gerekir. Bundan dolayı bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekliyse bunları eşit ölçüde hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmesi gerekmektedir” (İnan, 1991: 41-42).

Cumhuriyetin ilk yılları reformlar dönemi olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyetçi toplumsal eşitlik politikası, kadınların kamusal alanlarda bulunmalarında ve profesyonel alanda başarılı olmalarında ısrarcı olup bu amaçları destekleyerek kadınlardan aynı zamanda eğitilmiş, aydınlanmış iyi anneler, mükemmel ev kadınları, itaatkâr ve sadık eşler olmalarını da beklemiştir (Acar, vd., akt: Acar ve Altunok, 2012: 76-78). Kadınların her alanda söz sahibi olmaları ve erkeklerle eşit düzeyde eğitim görerek her meslekte temsil edilmeleri amacıyla bu alanda yeni hamleler yapılarak, Üniversite ve meslek okullarında kadınların eğitim görmesi ve buralardan mezun olan kadınların mesleklerini icra etmeye başlaması (Gelgeç Bakacak, 2009: 628-631) ayrıca yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmesi kadının statüsüne başka bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde 14 yaş ve üzeri kadın işçiler 1927 yılında yapılan “sanayi sayımı” sonuçlarına göre, %43,7 tarımsal kaynaklı ürünlerin işlendiği sanayilerde, %48,1 dokumacılıkta çalışmışlardır. Osmanlı imparatorluğuna benzer Cumhuriyet döneminde de faaliyet alanları ve uzun ve kötü çalışma koşullarında çalışmış ve cinsiyete dayalı ücret farklılıkları olmuştur. 1936 yılında “İş Kanunu” çıkartılmış ve bu kanunda kadın işçileri koruyucu hükümler eklenmiş ancak “İkinci Dünya Savaşı’nın” başlaması sonucu hükümlerin uygulanması zorlaşmıştır (Acar ve Altunok, 2012: 61). İkinci Dünya Savaşına Türkiye dahil olmasa da seferberlik ilan edilerek erkekler askerliğe çağırılmış ve erkeklerin istihdam oranları düşmüş, kadın ve çocuklar istihdam edilmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan iç göçlerinde etkisiyle kadınların istihdam oranlarını da düşüş meydana gelmiştir. 2000 yılı ve sonrasında dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadının ev içi emeği ve çalışma hayatıyla ilgili çeşitli dönüşümler meydana gelmiştir. Küreselleşme ve krizlerin etkisiyle değişen ekonomi politikaları az da olsa kadınlara bir istihdam imkânı yaratmaktadır. Bu dönemde kadınların eğitim seviyelerindeki artış, kadınları piyasanın beklediği niteliklere daha uygun hale getirmektedir. Hizmet sektöründeki büyüme, teknolojinin ilerlemesi yeni esnek çalışma biçimlerini ortaya çıkartmıştır. Daha düşük ücretli veya güvencesiz olan bu yeni çalışma biçiminde genellikle kadınlar istihdam edilmiştir. Günümüzde de kadınlar, iş- yaşam dengesini koruyabilmek ve daha esneklik elde etmek amacıyla esnek çalışma biçimlerindeki istihdamı zorunlu olarak tercih etmektedir. Esnek çalışma, kadın istihdam oranlarında az da olsa arttırıcı bir etki yaratsa da erkeklerin istihdam oranlarına kıyasla kadın istihdamı düşük kalmaya devam etmekte ve kadınların tam zamanlı işlere ulaşmalarını kısıtlayıcı bir etki oluşturmaktadır. Günümüzde ev içi emeği, özellikle bakım emeği ve ev işleri kadınların temel sorumluluğu olarak görülmeye devam etmektedir. Bu nedenle kadınlar tam zamanlı istihdamdan ayrılarak ev içi sorumluluklarını yerine getirebilmek adına kısmi süreli ve kayıt dışı istihdamı tercih etmektedir. Devlet her ne kadar kreş desteği, ebeveyn izni ve esnek çalışma ile ilgili uyumlaştırma politikalar ile kadın istihdamını arttırmak istese de bu politika uygulamaları beklenen seviyede bir artış yaratmamakta ve kısa süreli bir etkiye sahip olmaktadır. Günümüzde kadın emeği konusunda önemli ilerlemeler elde etmekle birlikte, yapısal sorunlar devam etmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadının görünmeyen emeği, tarihsel süreç içerisinde ekonomik ve toplumsal yapılarla şekillenmiştir. Ancak değeri hiçbir zaman tam olarak anlaşılamamıştır. Tarım toplumunda kadınlar hem üretim hem de aile içinde kritik öneme sahip roller üstlenmiştir. Tohum ekmek, hasat yapmak, gıda işlemek gibi üretim faaliyetlerinde aktif rol alırken aynı zamanda çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve ev işlerinin yürütülmesi gibi görevler kadınların günlük yaşamının bir parçası olmuştur. Ancak bu emekleri toplumda yeterince değer görmemiştir. Sanayi devrimiyle birlikte ise piyasa dinamikleri ve üretim yapısı değişerek bireyin emeği ev ve piyasa içi olarak ikiye ayrılmıştır. Bu süreçte “görünmeyen emek” olarak adlandırılan ev içi emek kadınlara, piyasa emeği ise erkeklere yüklenerek çalışma kavramı da ev dışında gerçekleştirilen faaliyetlerle özdeşleştirilmiştir (Başar, 2024: 15). Ev içi emeğin, ev içerisinde özel bir alanda sıkışıp kalması tarihsel araştırmaların yapılmasını engelleyerek, yazılan metin sayısını sınırlandırmıştır. Ancak kadının eve yolculuğu belirli bir tarihsel süreçten geçmesine karşın bu ev işi için tarihsel bir akış halinde olmamıştır. Çünkü meselenin özü hiç değişmemiştir. Günümüzde de dünyanın her yerindeki kadınların “ev içi emek” adı altında yaptıkları işler aynı kalmakta (Aldemir, 2016: 44) ve görünmemeye devam etmektedir. Ev içi alanımız toplumsal değil doğal alanımız olduğundan ev içerisinde yapılan işler doğallaştırılmaktadır. Böylelikle kadınların ev işi yapmaları ve çocuk bakımını üstlenmeleri beklenen doğal bir durum haline gelmektedir. Ayrıca ücretli istihdamın ön planda olmasıyla ücretsiz yapılan ev işinin bir iş olduğu reddedilmekte ve çocuk doğurmakta kadının biyolojik doğası olarak ele alınmaktadır. Ev içi emeğin görünür olması adına değerini hesaplamaya çalışılan birçok çalışma yapılarak kadın emeğinin ne kadar önemli olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu konuda çok başarılı olunamamıştır. Kadınların çalışma hayatındaki dezavantajları ve sosyal kalıplar, bu emeğin yeterince tanınmasını engel olmaktadır.

Sonuç olarak kadınların görünmeyen emeğinin tanınması sürdürülebilir bir toplum için oldukça önemlidir. Böylelikle kadınların ekonomik ve sosyal hayattaki yerlerinin güçlenmesi toplumsal yapının yeniden şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca resmi istatistiklerde de daha kapsamlı ölçümlerin yapılmasıyla kadınların görünürliğünün artacağına inanılmaktadır. Kadınların görünmeyen emeği üzerine yapılan daha fazla araştırma ve tarihsel süreç içerisinde kadının yerinin yeniden değerlendirilmesi bu alandaki farkındalığı da artıracaktır.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

Beyan	Bu çalışmanın yazarı, Bilgi Dergisi’nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Disclosure	The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by Bilgi
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support

KAYNAKÇA

- Acar, F., ve Altunok, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Temelleri ve Sınırları. In S. Dedeoğlu & Y. A. Elveren (Eds.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 359). İletişim Yayınları.
- Acar Savran, G., & Demiryontan Tura, N. (2008). Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecî Bir Feminizm Üzerine (G. Acar Savran & N. Demiryontan Tura, Eds.). Yordam Kitap Evi.
- Açıl, O. (2016). İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadının Hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 63-72.
- Aldemir, Ç. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeğinin Görünür Kılınması: Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi).
- Altun, A., & Çelîkcan, P. (2017). Belgesel Sinema Aracılığıyla Kadının Emeğinin Görünür Kılınması: Kûlkedisi Değiliz! *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 26, 179- 201.
- Aran, A. M., & Aktakke, N. (2015). *Kadınların Görünmeyene Katkısı: Türkiye’de Kadınların Ücretsiz Bakım Faaliyetlerinin Ekonomik Değerinin Belirlenmesi ve Kadınların Üzerindeki Bakım Yükünün Azaltılmasına Yönelik Politika Seçenekleri*. The World Bank IBRD- IDA.
- Başak, S., Kangar, S., & Yaşar, Ş. (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya*. Anka Kadın Araştırma Merkezi Kadın Raporları, No: 13- 01.
- Başar, D. (2024). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Güncel Durumun Değerlendirilmesi*. Toplum Çalışmaları Enstitüsü.
- Bayraktar, G. (2023). İkinci Dalga Feminist Hareketin Feminizmin Gelişimindeki Dönüştürücü Rolü. *Advances in Women’s Studies*, 5(2), 49-56.
- Budd, J. W. (2011). *Çalışma Düşüncesi* (F. Man, Trans.). Ayrıntı Yayınları. (Original work: The Thought of work, Cornell University Press)
- Candan, E., & Özalp Günal, S. (2013). Tarımda Kadın Emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1), 93-101.
- Crain, M., Poster, W. & Cherry, M. (2016). *Invisible Labor: Hidden Work in The Contemporary World*. University of California Press.
- Coffey, C. Espinoza Revollo, P., Harvey, R., Lawson, M., Parvez Butt, A., Piaget, K., Sarosi, D., & Thekkudan, J. (2020). *Time to Care: Unpaid and Underpaid Care Work and The Global Inequality Crisis*. Oxfam. <https://doi.org/10.21201/2020.5419>.
- Çakmak, B. (2011). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Uzanan Çizgide Osmanlı’da Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu. In *Tarih Çalışmaları İçinde* (s. 44-79).
- Deniz, A. ve Kuloğlu, D. (2019). Ekonomi Tarihinde Avrupa ve Türkiye’de Kadın Çalışanların Ekonomideki Evrimsel Süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 345-374.
- Federici, S. (2014). *Sıfır Noktasında Devrim: Ev İşî, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele*. (D. Meral, H. Mertol ve Ö. Avcı., Çev.) (1. Baskı) Otonom Yayıncılık.
- Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(44), 627-638.
- Gündüz, U. (2008). *The Value of Household Production and Its Interactions with The Market Sector: The Case of Turkey* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Güneş, F. (2015). Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Türk Tabipler Birliği*, 2, 2- 9.
- International Labour Organization (ILO). (2018). *Care Work and Care Jobs for The Future of Decent Work* (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2025). <https://www.ilo.org/resource/news/ilo/women>
- İnan, R. (1991). Atatürk ve Türk Kadını. In *Tarihte Türk Kadını* (s. 730- 742). İstanbul: Arkın Yayın Evi.

- Kadioğlu, S. (2001). Bitmeyen Savaşım (*Kadın Hareketleri Tarihi- I*). Sel Yayıncılık.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 73-94.
- Kırkpınar, L. (1998). *Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Kadın* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü). İzmir.
- Kocacık, F., & Gökkaya, B. V. (2005). *Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları*. C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 195- 219.
- Mies, M. (2011). *Ataerki ve Birikim Uluslararası İş Bölümünün de Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Trans.). Dipnot Yayınları.
- Noon, M., & Blyton, P. (2002). Hidden Work. In *The Realities of Work* (2nd ed., pp. 309- 331). Palgrave.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özdemir, Ö. (2017). İkili Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm. *KSBD, Sonbahar*, 9(9), 2, 395-414.
- Romero, M. (2001). *Unraveling Privilege: Worker’s Children and The Hidden Cost of Paid Childcare*. Chicago- Kent Law Review, 76(3), 1651- 1672.
- Savran, G. A., & Demiryontan, N. T. (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. (2. Basım, s. 9- 157). Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
- Sehgal, R., Kanchi, A., & Raju, S. (2018). Invisible Work, Invisible Workers: *The Sub- Economies of Unpaid Work and Paid Work Action Research on Women’s Unpaid Labour*. Centre For Development Research and Action (UN WOMEN).
- Smith, A. (2017). *Ulusların Zenginliği* (A. Yunus & Mehmet Bakırcı, Trans., Vol. 1, 5th ed.). Alan Yayıncılık.
- Sırım, V., Kapçak, S., & Doğan, D. (2021). Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeğinin Değişim ve Gelişim Süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 12-35.
- Temizer, C. N. (2022). 19. Yüzyılda Batı’da ve Osmanlı’da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 51-71.
- Terzi, A. (2021). Harem- ı Hümayun- ı İsmet Makrun Bir Yuva Olarak Harem. *Din ve Hayat Dergisi*, 43, 49-55.
- Tiğınçe, O. (1998). Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Hayatı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi. *Bilim Teknik Yayın Evi*.
- Toprak, Z. (1995). *İttihat- Terakki ve Devletçilik*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toupin, L. (2018). *A History of an International Feminist Movement, 1972-77* (K. Roth, Trans.). Pluto Press.
- TÜİK. (2014-2015) *Zaman Kullanım Araştırması*. <https://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.11. 2024).
- TÜİK. (2021). *İstatistiklerle Kadın*. <https://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.11.2024).
- Ulutaş, Ü. Ç. (2018). *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç* (1. Baskı). Note Bene Yayınları.
- Volgel, L. (2008). Historical- Critical Dictionary of Marxism. *Historical Materialism*, 16, 237-243.
- Yakın, E. ve Aydoğan, E. (2019). Osmanlı’da Kadınların Ekonomik Hayata Katkısı: Beratlı Kadınlar. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 12(4), 26-44.
- Yavuz, Ö. (2015). *Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Yerel Yönetimlerin Rolü* (Yüksek Lisans Tezi).
- Yüksel, H. (2014). Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 257-273.